

ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОЇ ЗЕМЕЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

*Другак В.М., доктор економічних наук, професор
Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Мінприроди України*

*Третяк М.А., директор Чернівецької філії Центру державного
земельного кадастру України*

Обґрунтовано доцільність оцінки екологічних благ, якими є більшість природних ресурсів як громадські блага, при оцінці вартості землекористування та використання її як економічних інструментів державної земельно-екологічної політики у сфері використання природних ресурсів сільських територій.

Ключові слова: землекористування, природні ресурси, екологічні блага, оцінка вартості.

Постановка проблеми

Ефективність економіки землекористування великою мірою залежить від ефективності використання природних ресурсів сільських територій. У сільській місцевості зосереджені основні природні ресурси. Їх використовують для виробництва товарів і послуг, що задовольняють різні потреби людей. Природні ресурси різноманітні. Це повітря, вода, рослини, тварини, мінерали. Природні ресурси можуть бути класифіковані за різними ознаками. Можна виділити непоновлювані природні ресурси, тобто ті, кількість яких обмежена й зменшується в результаті їх використання. До таких ресурсів належать, наприклад, запаси мінеральної сировини.

Іншу групу становлять поновлювані ресурси, такі як вітер, сонячне світло, проточні води, сила припливу та ін. Їхня кількість не зменшується в результаті використання. Деякі ресурси можна віднести до однієї й іншої групи. Так, вода в океанах може розглядатися як необмежений ресурс. Вода у відособлених водоймах, а також у проточних річках при інтенсивних методах використання перетворюється в обмежений ресурс, кількість якого зменшується в результаті використання людиною.

Особливу групу становлять біологічні ресурси. Це живі організми: тварини, птахи, рослини. Кількість біологічних ресурсів залежить від способу їх використання: вона може зменшуватися, залишатися постійною або збільшуватися. Людина не створює

цих ресурсів, але може впливати на їх відтворення. Занадто інтенсивне використання біологічних ресурсів призводить до їхнього виснаження й зниження. Разом із тим заходи щодо охорони тварин, лісів, рибних запасів можуть сприяти збільшенню кількості цих ресурсів.

Подібними властивостями володіє ґрунт – найцінніша з погляду виробництва сільськогосподарської продукції, відтворення диких рослин і тварин частина земельних ресурсів. Охорона ґрунтів, застосування ґрунтозахисних технологій поліпшують якість ґрунтів, підвищують їхню продуктивність. Неправильне використання останніх, навпаки, знижує їхню продуктивність, зменшує ґрунтовий шар і навіть спричиняє повну втрату родючості.

Кількість та запаси природних ресурсів визначаються не тільки їхнім фізичним існуванням, але й тим, як людина їх використовує для задоволення своїх потреб, і залежать від знання населення про наявність цих ресурсів і можливості їх використання для різних цілей, від розвитку технологій, які дають змогу використовувати ці ресурси. Запаси природних ресурсів поділяються на використовувані й невикористовувані. Кількість використовуваних ресурсів залежить від розвитку технологій їх використання, рівня цін на товари й послуги, вироблені за допомогою природних ресурсів.

Природні ресурси можуть бути класифіковані за ступенем знання людей про їхню наявність. Наприклад, запаси мінеральних ресурсів включають розвідані, потенційні та ймовірні запаси. Таку класифікацію можна застосовувати до всіх природних ресурсів. Розвиток науки розширює знання населення про навколишній світ і можливості використання різних

природних сил для задоволення потреб людей. Разом із тим природні ресурси не капіталізовані й не являють собою активів територіальних громад і держави.

Мета статті – обґрунтувати доцільність оцінки екологічних благ, які створюють більшість природних ресурсів, при оцінці вартості землекористування та використання її як економічних інструментів державної земельно-екологічної політики у сфері використання природних ресурсів сільських територій.

Виклад основного матеріалу

Найгострішим нині є питання прав на природні ресурси. Частину їх суспільство використовує у цілому, права на них не встановлюються. Це відбувається або внаслідок неможливості встановлення прав, або через відсутність необхідності, тому що таких ресурсів необмежена кількість. До них належать повітря, дощова вода, сонячна енергія, вітер, сила припливу.

Частина природних ресурсів здебільшого знаходиться в суспільній власності. Це мінеральні й водні ресурси у водоймах, ліси, тваринний світ. Їх використовують окремі люди і підприємства безоплатно чи на основі одержання за плату прав використання останніх (ліцензії, дозволу, права користування). Інша частина природних ресурсів перебуває в приватній власності. Прикладом такого природного ресурсу є земля. Права власності на землю включають права використання різних природних ресурсів – частини корисних копалин, води, рослин, що виростають на земельній ділянці. Як правило, власники земельних ділянок можуть використовувати ці ресурси для особистого споживання. При цьому суспільство встанов-

лює обмеження на використання природних ресурсів, пов'язаних із певною земельною ділянкою.

Так, власники земельних ділянок, на яких знаходяться водні об'єкти або земельні ділянки, що перебувають у прибережній зоні, можуть використовувати водні об'єкти для різних цілей (особистого споживання, водопою худоби, навігації тощо). При цьому власник земельної ділянки не повинен завдавати збитків водному об'єкту (помітно впливати на кількість води, її якість, напрямок потоку). В Україні власники земельних ділянок мають право використовувати відособлені водні об'єкти, які знаходяться на ділянці. Власники земельних ділянок, що примикають до водних об'єктів, можуть їх використовувати тільки для своїх потреб, якщо це не завдає збитків іншим особам. Державному регулюванню підлягає використання насаджень на земельних ділянках, користування іншими природними об'єктами.

Цінність природних ресурсів проявляється в різних формах. За їхньою допомогою створюються різні види благ. Вони можуть споживатися у фізичній формі як ресурси в сільському й лісовому господарстві, у комерційній заготівлі грибів, ягід і лікарських рослин, житлово-комунальному господарстві (використання водних, лісових ресурсів). Природні ресурси люди можуть використовувати для індивідуального споживання (полювання, збирання грибів, ягід та ін.). В такому разі відбувається фізичне споживання ресурсів. Таке використання останніх призводить до фізичного зникнення або зміни фізичної форми ресурсів.

Сільські природні ресурси використовують також у нематеріальній формі. Люди насолоджуються видами природи, приналежностями природного

сільського життя. Нематеріальне споживання природних ресурсів не змінює їхніх кількісних та якісних характеристик. При цьому природні ресурси створюють цінності, необхідні людям. Із сільськими природними ресурсами пов'язані також інші види потрібних населенню благ. Знання того, що існують різні природні ресурси і зберігається природна й біологічна різноманітність, що майбутні покоління також зможуть використовувати в різних формах ці ресурси, становить для людей значну цінність.

Для того щоб створювалися блага, необхідна підтримка певного рівня споживання (фізичного) природних ресурсів, а також здійснення відповідних заходів, якими підтримується рівновага у природі. Виникнення частини благ, пов'язаних із природними ресурсами, є позитивними побічними ефектами. Наприклад, використання в сільському господарстві й інших галузях економіки таких технологій, які сприяють розвитку природних ландшафтів, збереженню диких тварин і птахів. Традиційне сільське господарство, екстенсивні технології ведення виробництва, як правило, сприяють збереженню природного середовища.

Виробництво благ, пов'язаних із різними формами використання природних ресурсів, потребує певних витрат. Частина з них враховується у ринковій економіці й проявляється в індивідуальних витратах виробника. Ці витрати беруться до уваги при виробництві й реалізації сільськогосподарської продукції та продукції лісової галузі. Частина витрат знаходиться, у тому числі в результаті споживання ресурсів у нематеріальній формі, своє відображення при реалізації туристичних послуг. Сільський туризм нині набуває дедалі більшого

поширення. В розвинених країнах усе більша кількість людей готова платити за те, щоб провести вільний час у сільській місцевості.

Частина витрат, пов'язаних із використанням природних ресурсів, не враховується. Недооцінка їх спричиняє завищений рівень споживання природних ресурсів. Включення у витрати індивідуального виробника додаткових витрат для підтримки рівноваги в споживанні ресурсів зменшує обсяг їхнього споживання. Наприклад, визначення обсягу вилову риби на основі індивідуальних витрат призведе до того, що кількість риби різко зменшиться, і для її вилову будуть потрібні додаткові витрати, пов'язані з виловом на дальшій відстані від берега, з використанням більше дорогої рибальської техніки. Окремі види риб можуть взагалі зникнути. Витрати, які несуть деякі користувачі ресурсів, не включають додаткових витрат, які виникають через виснаження запасів, тобто не враховуються побічні ефекти, що мають місце у зв'язку з використанням природних ресурсів.

Включення витрат, які суспільство в цілому несе від необмеженого споживання ресурсів, здійснюється різними способами: законодавчими обмеженнями на кількість споживаних природних ресурсів; продажем прав на використання різних ресурсів (права на користування надрами, дозволи на вирубування лісу, ліцензії на користування водними ресурсами); встановленням податків на ресурси. Ці виплати повинні регулювати рівень фізичного споживання сільських природних ресурсів і бути джерелом доходів сільської економіки.

Підтримка традиційних способів виробництва також потребує додаткових витрат від виробників. Ці витрати,

необхідні суспільству, мають надходити сільським виробникам через систему різних економічних важелів.

Використання сільських природних ресурсів є основою існування й розвитку суспільства у цілому. Витрати, пов'язані з використанням сільських природних ресурсів, тільки частково відображаються в індивідуальних витратах виробників продукції та послуг. Для ефективного розподілу сільських природних ресурсів із погляду розподілу між різними варіантами використання (у матеріальній і нематеріальній формах, нинішнього та майбутнього споживання) необхідне державне регулювання використання сільських природних ресурсів економічними методами.

Особливо проблеми виникають при попиті на екологічні блага. Хоча останні й користуються попитом у приватних осіб, при цьому їхня індивідуальна купівельна спроможність, як правило, дуже низька. Екологічні блага більшою мірою є «громадськими благами». Для громадських благ діє принцип невиключеності та несуперництва в споживанні. Згідно з принципом невиключеності ніхто не може бути виключеним зі споживання блага, якщо це благо існує. Якщо, наприклад, певний пейзаж багатьма людьми оцінюється вище порівняно з іншими, то, однак, вони не розкривють свою істинну купівельну готовність. Якщо цей пейзаж існує, вони можуть ним насолоджуватися безоплатно. Несуперництво у споживанні означає, що блага можуть одночасно споживати кілька людей, не обмежуючи при цьому споживання інших. Це відбувається доти, поки потоки відвідувачів, приваблені красою пейзажу, не створять негативних наслідків для пейзажу. Для цих громадських благ крива

попиту формується не шляхом горизонтального агрегування індивідуальних обсягів попиту при альтернатив-

них цінах, а шляхом вертикального агрегування (рис.).

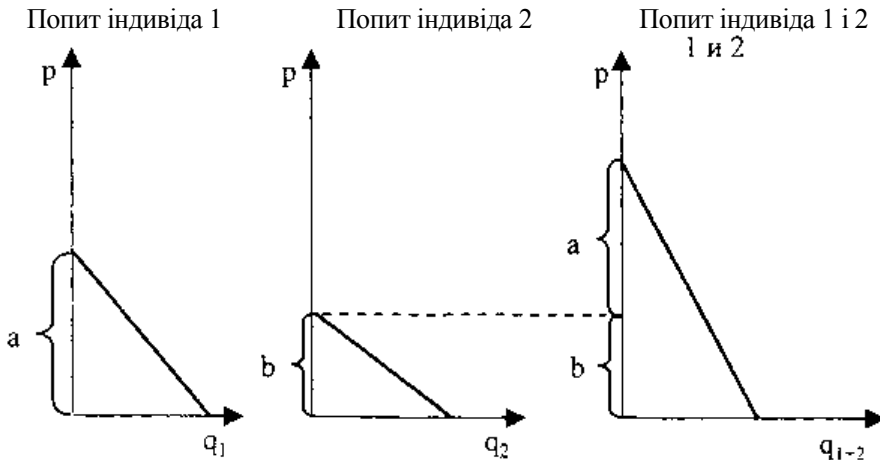

Рис. Вертикальне агрегування індивідуального попиту на громадські блага

Загальна купівельна спроможність на певний обсяг громадського блага виходить з агрегування сукупності індивідуальних граничних купівельних готовностей. Таким чином, крива загального попиту знаходиться вище від кожної окремої кривої індивідуального попиту. Оскільки крива загального попиту на громадські блага на ринку не спостерігається, державі необхідно піклуватися про забезпечення громадськими благами. Вона може цього досягти або шляхом власного виробництва, або ж шляхом фінансування приватного виробництва. Так, держава фінансує ряд екологічних програм у сільському господарстві. При цьому виникає проблема, яка полягає в тому, що держава не може точно визначити агреговану купівельну спроможність споживачів, тому їй часто доводиться гадати, скільки громадського блага хотіли б мати приватні особи при альтернативних цінах. Зрозуміло, що, з одного боку, заінте-

ресовані групи по-різному оцінюють питання фінансування та виробництва громадських благ, які їх надає сільське господарство, а з другого боку, ці ж заінтересовані групи можуть значною мірою впливати на прийняття рішень.

Інші екологічні послуги, наприклад, природні парки, є мериторними благами (тобто споживання яких заохочується державою). Хоча ці блага може пропонувати і приватний сектор, проте суспільство вважає, що їхня пропозиція на ринку дуже мала. Тому держава впливає на попит цих благ. У такому разі, попит на екологічні блага, що виробляються в сільській місцевості, здебільшого визначається політичними рішеннями і залежить від розстановки сил на політичному ринку, де політики виступають у ролі продавців політичних заходів, вигідних окремим групам. Споживачами є групи, які хочуть поліпшити своє становище за допомогою державного втручання.

Висновки

Предметом оцінки вартості землекористування є не сама по собі земельна ділянка, розглянута як річ, а цінність або вартість природних ресурсів і правомочностей, що впливають із різних прав на неї, певні вигоди та корисності, які дають можливість одержувати блага, в тому числі й екологічні. Відповідно методологічну основу сучасних методичних підходів до оцінки вартості землекористування становлять: системний підхід до формування та оцінки інтегрального ресурсного потенціалу; принцип інтегрування оцінки просторово-речовинних ресурсів із показниками основних господарських і екологічних функцій природних ресурсів; принцип комплексування різних методологічних підходів до оцінки вартості землекористування, зумовлений особливостями формування економіко-екологічних систем природокористування. Оцінка вартості землекористування включає оцінку вартості використання (вартість прямого використання, вартість непрямого (дотичного) використання, вартість відкладеної альтернативи) та вартості невикористання (вартість існування).

Список літератури

1. Земельний Кодекс України: прийнятий 25 жовтня 2001 року № 2768-III // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
2. Костер, Ульріх. Основи аналізу аграрного ринку / наук. ред. пер.

О. Нівенський. – К. : АДЕФ–Україна, 2012. – 486 с.

3. Третьяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування : монографія / А.М. Третьяк. – Херсон : Гринь Д.С., 2012. – 440 с.

4. Adjustment in OECD Agriculture. Reforming Farmland Policies. Paris, 1998.

5. Barlowe, Releigh . Land Recourse Economics. The Economics of real estate. – Prentice Hall, 1986.

6. Cramer, Gail L. Agricultural Economics and Agribusiness. – N.Y., Wiley, 1988.

7. Vesterby, Marlow Major uses of land in the United States, 1997. – USDA, ERS, 2001.

* * *

Обоснована целесообразность оценки экологических благ, какими являются большинство природных ресурсов как общественные блага, при оценке стоимости землепользования и использования ее как экономических инструментов государственной земельно-экологической политики в сфере использования природных ресурсов сельских территорий.

Ключевые слова: землепользование, природные ресурсы, экологические блага, оценка стоимости.

* * *

Justified the feasibility assessment of the environmental benefits, what is most natural resources as a public good in the valuation of land and use it as an economic instrument of state land and environmental policy in the sphere of natural resources of rural areas.

Keywords. Land use, natural resources, environmental benefits, the cost estimate.
